

מבט פילוסופי

אנרי ברגסון, מהפילוסופים החשובים במאה ה-20, על הקשר בין יצירתיות ובחירה חופשית

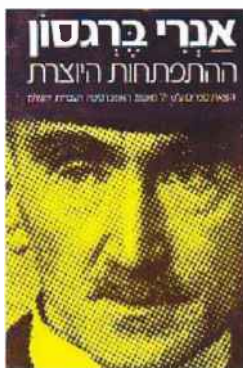
בין

אנרי לואי ברגסון (1859-1941), פילוסוף צרפתי ממוצא יהודי מזרח-אירופאי, זכה לתהודה יוצאת דופן במחצית הראשונה של המאה ה-20. זכה מנעוריו בפרסי הצטיינות בפילוסופיה ובהוראת שירה יוונית ורומית. נשא לאישה את לואיז נויברגר, שהייתה בת דודתו של הסופר מרסל פרוסט (1871-1922) שכינה כשושבין בחתונתם. ברגסון זכה בפרס נובל לספרות בשנת 1927 ובאות מסדר לגיון הכבוד הצרפתי בשנת 1930. נפטר בשנת 1941 כתוצאה מדלקת סמפונות שהתפתחה אחר המתנה של שעות בתור לקיצוב מזון.

ספרים מומלצים בעברית

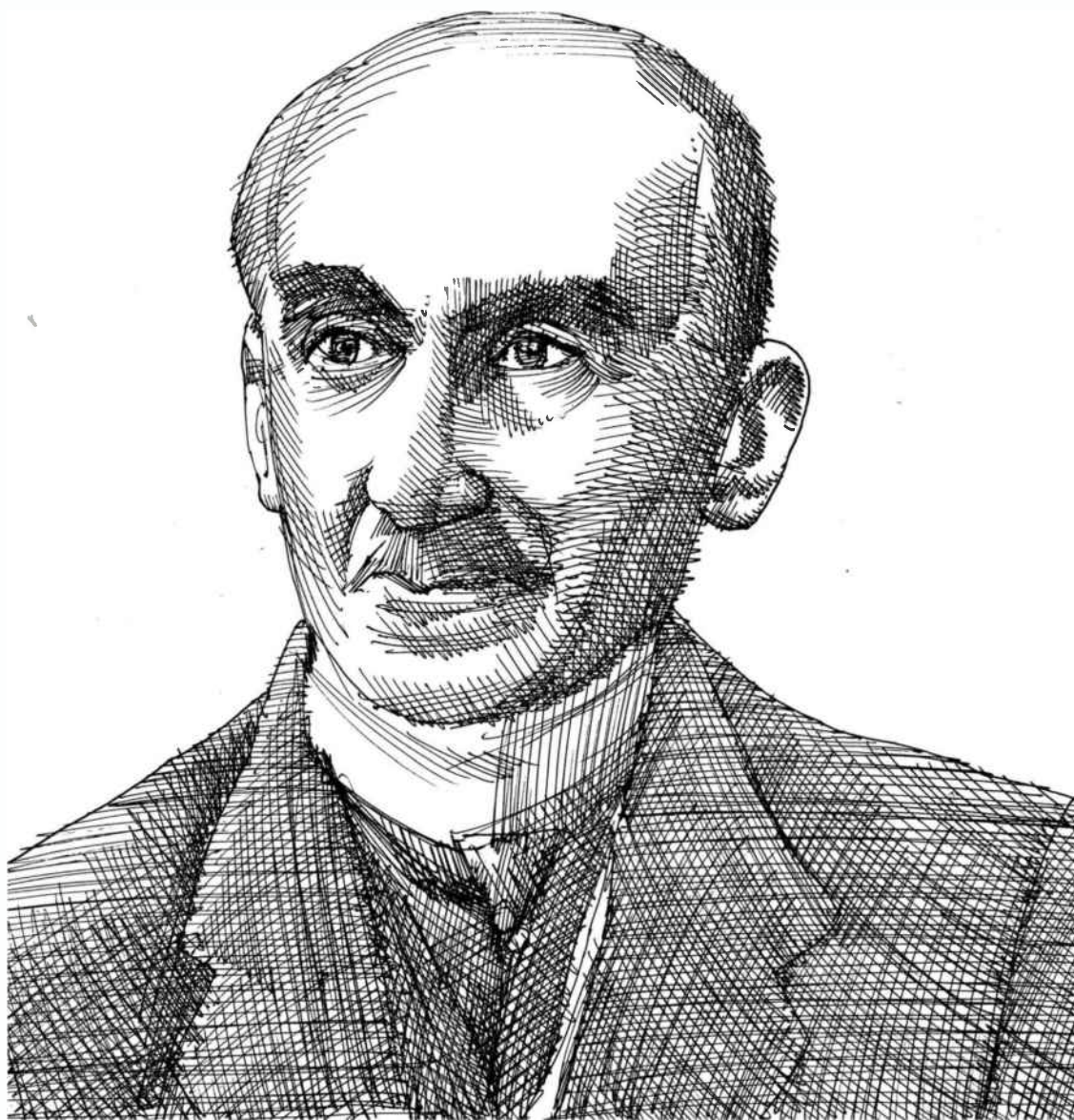
● **אנרי ברגסון, מאמר על הנתונים המידתיים של התודעה**
תרגום מצרפתית: רואי בן בשט
עריכה מדעית: פרופ' אוהד נחתומי
הוצאה: רסלינג, 2017
מס' עמודים: 185

● **אנרי ברגסון, ההתפתחות היוצרת**
תרגום מצרפתית: יוסף אור
עריכה מדעית: יוסף גולומב
הוצאה: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, 1974
מס' עמודים: 256

● **אנרי ברגסון, הצחוק – מסע על משמעות הממד הקומי**
תרגום מצרפתית:
ארזה טיראפלוויט
עריכה: מיכל בן-נפתלי
מבוא: פרופ' אלחנן יקירה
הוצאה: כרמל, 2019
מס' עמודים: 110

● **רז שפיידר, אנרי ברגסון ובעיית חופש הרצון**
עריכה: טיון סוויסה
הוצאה: רסלינג, 2015
מס' עמודים: 297

אנרי ברגסון, 1927 איור: גיל גיבלי

פנימיותו של האדם, כאשר הוא מגיע למצב שבו הוא פועל מתוך האני בכללותו, ומצד אחר, טוען שבעצם אותו אני נתון בשינוי מתמיד. כלומר, האני לדירי אינו מהות קבועה, אלא מהות הנמצאת בתנועה נמרצת של שינוי, כמו עין מתרועעת או כמו תמונות המשתנות תדיר בקלידוסקופ. לדעתו, אפוא, המפגש הפתאומי-סימולטני בין האני הפנימי המשתנה ובין המִשָּׁךְ המשתנה (בין אם כמארג זיכרונות הנתון באדם ובין אם כזיכרון מוחלט של הכול), עלול להביא את האדם "בבת אחת" לכדי הברקה מחשבתית חופשית, הנובעת מפנימיותו וחותרת אל החוץ, ממש כפי שמתגלה תוך פעילות אמנותית. ברגסון אלו, שאינם מבטאים דווקא חשיבה רציונלית – מגיע האדם לשיא חירותו, והוא עשוי לחשוב ולפעול בדרכים שלא היה מסוגל להם קודם לכן.

מרביר ברגסון גם על המִשָּׁךְ, כזיכרון גדול מזיכרון האדם הפרטי או מזיכרונה של האנושות. **אינטואיציה:** ברגסון טוען כי הדרך הנכונה להבין ולתפוס דברים בתודעה היא באופן בלתי אמצעי, בבת-אחת, תוך עמידה על מהות הדברים; זהו רגע פתאומי, שאינו נסמך על הכושר הרציונלי-אנליטי באדם, כלומר: לא מדובר על פירוק התופעות למרכיביהן ולסיבותיהן, אלא לרגע שבו האדם עומד נוכח הדברים, ופתאום מצליח לתפוס את הווייתם באופן מלא. האינטואיציה היא כמכת ברק, הברקה או ניצוץ.

האני והפנימיות - איך מגיעים לחירות מלאה?

ברגסון טוען, מצד אחד, כי הפעילות החופשית היא פרי

יש באדם את הכושר לפעול באופן חופשי אך ורק כתולדה מאישיותו ("האני" שלו), כלומר לשיטתו החירות מתרחשת מהפנים אל החוץ, ולא מהחוץ אל הפנים.

מושגים חשובים: מִשָּׁךְ ואִינטואיציה

על מנת להבין את כוונתו של ברגסון, עלינו להתעכב על שני מושגים מרכזיים בהגותו, שהלכו והתחדדו בכתביו.

מִשָּׁךְ: ברגסון טוען כי הומן, כמו שאנו חווים אותו, אינו אך ורק נגזרת של תנועה בחלל, כפי שראו זאת הפיזיקאים. לדירי, יש לאדם חוויית זמן סובייקטיבית פנימית, שאינה קשורה במציאות החיצונית, והיא נובעת מכל הזיכרונות שיש לאדם, מיום היוולדו ועד ההווה. לפעמים

שו"ת ר

ד"ר שועי רז הוא חוקר ומלמד פילוסופיה והיסטוריה של הרעיונות באוניברסיטת בן גוריון בנגב; יוצר, מתרגם, עורך ובלוגר

בקיצור, אנו חופשיים כאשר פעולתנו נובעת מאישיותנו בכללותה, כאשר הן ביטוי שלה, כאשר ניכר בינה ובינן אותו דמיון בלתי מוגדר שאנו מוצאים לעתים בין אמן ליציר-רתו. טענת שווא תהא זו – שאנו נבנעים להשפעתו הכול-יכולה של אופיינו. האופי שלנו עדיין מזוהה עם עצמנו, ומכיוון שביקשנו לפצל את האישיות לשני חלקים ולבחננה, זה אחר זה, במאמץ לששט – האני הכר-גיש או החושב והאני הפועל – יהא זה ילדותי מדי להסיק, שאחד משני האני משמעותי יותר מהאחר. [...] במשפט אחר, אם נסכים לכנות חופשית – כל פעולה הנובעת מן האני, ורק מן האני, הפעולה הנשאת את סימנה של אישיותנו תהא באמת חופשית, שכן האני שלנו יתפוס בעלות עליה. (אנרי ברגסון, מאמר על הנתונים המידתיים של התודעה, תרגום מצרפתית: רואי בן בשט, עריכה מדעית: פרופ' אוהד נחתומי, הוצאת רסלינג: תל אביב 2017, עמ' 138-139)

האם יש בחירה חופשית?

הדיון בבחירה חופשית (Free Will) בפילוסופיה המודרנית נסוב בדרך כלל על שתי קבוצות עיקריות:

א. **קוֹמְפְּאִיבִּילִיסְטִים:**

לאדם יש חופש בחירה מוחלט. דבר אינו קבוע מראש. היקום לא אורגן כך שהדברים ייקרו בהכרח באופן מסוים. זוהי עמדה אנטי-דטרמיניסטית מובהקת – שום דבר לא קבוע מראש, לאדם יש חופש בחירה מלא.

ב. **אִינְקוֹמְפְּאִיבִּילִיסְטִים:**

גישה פחות נוקשה, לפיה עולם דטרמיניסטי (בו הכול קבוע מראש) יכול להתיישב עם חופש בחירה. האופן בו זה אפשרי – ייתכן עולם דטרמיניסטי מוחלט בו האדם חושב (וטועה) שבחירותיו חופשיות לחלוטין, וייתכן גם עולם בו שום דבר לא קבוע מראש, ובכל זאת האדם יעדיף לבצע בחירות הנובעות מערכים מוסריים נתונים (אחריות, צו קטגורי, מידה טובה), משמע האדם הוא שמגביל את עצמו. חשוב להבין (גם אם על קצה המזלג) את עולם המושגים ממנו מתחיל הדיון בבחירה חופשית, על מנת להבין את טענתו המיוחדת של אנרי ברגסון: החירות כלל לא נובעת במציאות החיצונית, אלא